

Življenje in delo Marije Jamar - Legat (1914–2003)

Škofja Loka pred 1. svetovno vojno / Biljana Ristić

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje so se ne le v svetu, temveč tudi v Škofji Loki dogajale pomembne stvari. Kot srednje veliko mesto, v slovenskem merilu, je bila Škofja Loka sedež mestne občine, okrajnega sodišča¹ in davčnega urada. Nekaj let pred izbruhom 1. svetovne vojne je naše mesto štel 2211 prebivalcev, ki so se v veliki večini izrekli za Slovence.²

V sedemdesetih letih 19. stoletja je mesto dobilo železnico in telegrafsko povezavo, ki je bila speljana po obeh dolinah. Na Loškem se začne razvijati industrija in 5. avgusta 1894 javna razsvetljava na Loškem, kot prva na Kranjskem, zažari v soju električnih žarnic. Svojemu namenu je bil 1902. leta izročen mestni vodovod in nedolgo zatem je mesto dobilo tudi moderno urejeno klavnico.

Mesto je utripalo ob dogodkih, ki so jih prirejala nova športna in kulturna društva, loški Plac pa je bil poln življenja. Gostilne in po dunajsko urejene kavarne so s svojo ponudbo hrane in pijače vabile domačine, popotnike in trgovce. Posebej živahno je bilo ob sejnih, kar osem jih je bilo vsako leto.³ V trgovinah, ki so prodajale raznovrstno blago, so petični kupci izdelke naročali kar prek katalogov, kar ni bilo nič nenavadnega, saj je bila monarhija enoten gospodarski prostor in velika trgovska podjetja so tudi v naše dežele uvažala izdelke iz vse monarhije.

Tako je Škofja Loka kulturno, tehnološko in svetovnonazorsko korakala v ritmu nove dobe, ki pa jo je prekinil začetek 1. svetovne vojne.

28. junija 1914 je bil v Sarajevu ubit avstrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand in kmalu zatem je vojna zajela Evropo. Kakovost življenja je padla, saj

1 Okrajna sodišča so začela delovati leta 1867, njihovo delovanje pa je urejal zakon iz leta 1868. Pristojna so bila za lažja kazniva dejanja in manjše premoženjske spore. Sodil je en sam poklicni sodnik. Tovrstna sodišča so vodila tudi zemljiške knjige in nekatere nepravdne zadeve. (*Enciklopedija Slovenije*, zv. 12., geslo – Sodišče).

2 http://sistory.eu/TEI_publikacije/razstave/Kranjska_v_prvem_letu_velike_vojne/ch16.html.

3 Hafner, Stare loške gostilne v zgodovinskem mestnem jedru, str. 103.

so bili možje, sinovi in strici poslani na fronte, medtem ko so ženske in otroci v silnem pomanjkanju ter revščini skrbeli za posesti. Šole, gradovi in tovarne v zaledju front so se spremenile v bolnišnice in sprejemale ranjene vojake s soške fronte ter iz Galicije. 1. svetovno vojno je občutila tudi družina Jamar, ki jo predstavljamo v nadaljevanju.

Otroštvo Marije Jamar - Legat / Biljana Ristić

Kajbetova hiša

V hiši na Mestnem trgu 5 je Marija Jamar preživela del svojega otroštva in ostala za vedno povezana tako s Škofjo Loko kakor s Kajbetovo hišo.

Jožef Kaiba je leta 1836 kupil hišo in se hitro vživel v loško meščansko okolje ter navade, njegova trgovina pa je že v času pomladi narodov (1848) postala zbirališče narodno-zavednih študentov; tudi njegov sin Janez je bil med bolj vnetimi slovenskimi dijaki na ljubljanski gimnaziji. Ko je Janez odšel na Dunaj, da se izuči za vodenje trgovine, je tam spoznal svojo soprogo Marijo in se vrnil v domačo Kajbetovo hišo. Kot občinski tajnik je postal in ostal osrednji člen družbenega ter družabnega dogajanja v mestu.

Čudetova Katka

S Kajbetovo hišo je bila neposredno povezana mati Marije Jamar, Katarina Langerholc (1884–1928). Mladost je preživela pri Svetem Duhu in vsak četrtek obiskovala hribovsko šolo. Njena mama Jera, ki je kot dninarica delala pri Kajbetovih v Škofji Loki, je leta 1896 na delo h Kajbetovim pripeljala tudi enajstletno hčer Katarino.

V zapisih Janeza Kajba beremo: »*Katro pa je pripeljala naša stara dninarica. Deklina je bila v dolgi plavi kikli in zavita v velik črn plet, na glavi pa je imela modro ruto, zavezano pod brado. Zaručani črni lasje so ji silili izpod rute.*«⁴

Istočasno kakor Čudetova Katarina je h Kajbetovim prišla služiti tudi Telbanova Johana iz Zgornje Gase. Katarina je pomagala v trgovini, Johana pa je delala v kuhinji. Gospodar jima je vsak mesec plačal 12 kron, delati pa sta morali vse dni, tudi ob nedeljah, od šestih zjutraj do noči. Enkrat letno, ob vseh svetih (1. novembra) pa sta dekleti od gospodarja prejeli nova oblačila, čevlje in volnen plet za zimo.

Pridno in delovno dekle je Katka, kot so jo Kajbetovi klicali, postajalo vedno bolj vraščeno v Kajbetovo družino. Janez jo je učil branja, pisanja in računanja ter dela v trgovini, medtem ko ji je gospa Marija predajala znanje in vedenje o dunajskem vodenju gospodinjstva ter družabnem življenju. Ker zakonca Kajba nista imela svojih otrok, se je poslovni odnos do Katke počasi, a vztrajno spreminjal v ljubeče družinsko razmerje.

4 Jamar - Legat, *Kajbetova hiša*, str. 506.

Cenetov dohtar

Tone Jamar (1882–1940) je bil sin gostilničarja Vincenca in Antonije Jamar. Imel je tudi sestro Minko.⁵ Ločani so gostilno imenovali "Pri slepem Cenetu."⁶

Toneta so v 1. razred nižje gimnazije (današnji 5. razred) vpisali v Ljubljano. Njegov sošolec je bil slikar Gvidon Birolla iz Loke. V 3. razredu nižje gimnazije so ga starši prepisali v kranjsko gimnazijo, vendar je ni dokončal, saj je kot narodno zaveden dijak prišel v spor z ravnateljem šole Josipom Hubadom (1850–1906).

»Več kot pol razreda ni preneslo ravnateljevih hvalospevov Avstriji, Pretnarjev Janko z Jesenic pa je napisal pesem o Peričniku in v njej povedal, kar smo čutili slovenski študentje. Ob koncu šolskega leta je moral zapustiti gimnazijo, mi pa nismo odnehali. Začeli smo izdajati rokopisna lista Brstje in Naša Nada. Objavljali smo svoje pesmi o Prešernu, o Slovencih, o dneh, ko bomo svobodni. Leskovčev Janko je bil urednik. Pred božičnimi počitnicami pa je ravnatelj Hubad poklical v pisarno sošolce Francija Dolžana in Jožeta Šmajdka iz Radovljice, Lovra Tepina iz Stražišča, pa Lavdanovega Janka in mene iz Loke. Zagrozil nam je, naj se po počitnicah ne vpišemo več na njegovo gimnazijo, ki nosi ime presvetlega cesarja Franca Jožefa.«⁷

Kmalu se je vpisal v beljaško gimnazijo in jo tudi zaključil. Tako beremo v dnevniku Janeza Kaiba (1905): *»Cenetov pa je jeseni maturiral v Beljaku. Nič ni povedal materi, kar odpeljal se je v Beljak in se vrnil z maturo. Ceneška je sinu vse odpustila in od same sreče napravila v novem salonu veselico.⁸ Povabila je skoraj pol moške gospode. Pa mi in Katra nismo bili med povabljeni. Malo pred deveto uro zvečer, ko zapiramo štacuno, pa so stali pred vrati kanclije Cenetov Tone, Hudarevnikov Štefan in Birollov Gvidon. 'Študiral bom, za zdravnika, odločil sem se!' je planil Tone brez uvoda.«⁹*

Cenetov Tonče se je maja leta 1908 poročil s Katko. *»Dagarinov Matevž je pred oltarjem zvezal našo deklino in študenta Toneta. Odločila sta se, da gresta po svoji poti.«¹⁰*

Na medicinski fakulteti na Dunaju, kjer je živel z ženo, je 11. decembra 1911 diplomiral. Leta 1912 je opravil staž v dunajski bolnišnici in pošiljal prošnje za službo okrožnega zdravnika v Cerklje, Logatec, Idrijo in Grosuplje. Nato je dobil službo zdravnika v Istri (Kastav, Podgrad). Konec novembra 1912 pa je začel delati kot okrožni zdravnik v Trbovljah.

5 Minka Jamar leta se je 1909/1910 poročila z dr. Jožetom Leitnerjem in se preselila v avstrijski Perg. Hafner, Stare loške gostilne v zgodovinskem mestnem jedru, str. 110.

6 Ko je Vincenc služil vojsko, ga je oficir s sabljo zadel v oko in je zaradi tega oslepel na eno oko. Hafner, Stare loške gostilne v zgodovinskem mestnem jedru, str. 110.

7 Jamar - Legat, *Kaibetova hiša*, str. 526.

8 Leta 1904 je Antonija Jamar preuredila kleti, salon za ples, kegljišče in kanalizacijo. Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki II*, str. 43.

9 Jamar - Legat, *Kaibetova hiša*, str. 545.

10 Jamar - Legat, *Kaibetova hiša*, str. 564.

V prvem letu 1. svetovne vojne je deloval kot bataljonski zdravnik na ruski fronti v Galiciji, kjer je zbolel. Konec leta 1914 se je sprva zdravil v vojaški bolnišnici v Eperjesu (Prešov) na Slovaškem, nato pa je bil v bolnici Leoninum (Leonišče) v Ljubljani in prihajal v Škofjo Loko k ženi Katarini in hčerki. Po ozdravitvi je do konca vojne delal v Scheiflingu, Liebenauu in Judenburgu, kjer je spet zbolel in bil za pol leta poslan na zdravljenje v Enzenbach.

Po vojni je družina Jamar živela v Ljubljani. Dr. Jamar je bil leta 1921¹¹ v okviru narodno-socialistične stranke izvoljen za občinskega svetnika. Že nekaj mesecev pozneje pa lahko bremo, da je bil izvoljen za ljubljanskega župana: »Pri prvem glasovanju je bilo oddanih 42 glasov, od teh 18 za dr. Karla Trillerja (JDS), 22 za dr. Toneta Jamarja (NSS), 2 glasovnici pa sta bili prazni. Izvoljeni dr. Jamar se je zahvalil za izvolitev in je obenem odklonil župansko mesto. Vsled tega je predsednik odredil drugo volitev.«¹²

Ob svojem političnem udejstvovanju pa je bil dr. Jamar ves čas aktiven tudi na medicinskem področju. Leta 1923 postane 18. predsednik Slovenskega zdravniškega društva in se strokovno posveča predvsem zdravlilu proti tuberkulozi. Kot priznan ftiziolog je deset let zasebno deloval pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev, v Trgovski bolniški blagajni in mestni službi. Med leti 1929 in 1934 ga zasledimo v Mestni ženski realni gimnaziji v Ljubljani, kjer je bil šolski zdravnik.

Leta 1931 v Tedenskih slikah beremo: »*Novo učinkovito zdravilo proti jetiki je našel po vsej Sloveniji znani zdravnik dr. Tone Jamar. Zadnjih 9 let je ozdravil s tem zdravilom nad 200 takih bolnikov nad katerimi so vsi drugi zdravniki že obupali. Sedaj bodo to novo zdravilo še pred posebno zdravniško komisijo preizkusili nakar se bo uvedlo v splošno uporabo.*«¹³

11 *Jugoslavija*, št. 100., 4. leto, četrtek 28. 4. 1921, Ljubljana, str. 1.

12 *Tabor*, št. 220., petek 30. 9. 1921, Maribor, str. 1.

13 *Tedenske slike*, priloga *Domovini*, leto VII., 53. št., 31. 12. 1931, Ljubljana, str. 1.

Tone in Katarina Jamar, 1911.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Ostal pa je povezan tudi s Škofjo Loko; leta 1921 je bil eden izmed podpisnikov menice za kritje posojila Sokolskemu gradbenemu odboru pri Posojilnici in hranilnici v Škofji Loki. Leta 1923 je postal predsednik odbora za organizacijo prevoza telesnih ostankov judenburških žrtev v Ljubljani.

Jamarjeva punčka

Marija Jamar, poročena Legat, je bila rojena 12. januarja 1914. Družina Jamar je v tistem času živela v Trbovljah, kjer je njen oče, dr. Tone Jamar, delal kot okrožni zdravnik. *»Pa je 13. januarja prinesel poštar Tonče telegram iz Trbovelj: 'Jamarjeva punčka iz Trbovelj pozdravlja in prosi, da bosta 26. januarja njena botra.' Marijo so zalile solze, pa se je vseeno smejala: 'Pa sem stara mama, omama!«¹⁴*

Janez in Marija Kaiba sta se nemudoma odpravila v Trbovlje, kjer sta prvič videla malo dete. Gospod Kajba je zapisal v svoj dnevnik: *»V košarici, ki jo je*

Marija že poleti v Loki obšla s trakovi in ropotuljicami, sva zagledala nekaj zavitega v plenice. Katka pa je s ponosom Mariji ponudila dojenčka, ki se je drl in sem se ga skoraj bal.«¹⁵

Marija Antonija Jamar je bila 26. januarja 1914 krščena v trboveljski cerkvi. *»Punčka se je drla vso pot, saj je revčka zeblo, čeprav so ženske zavile punčko v bele plete in poštirkane zavoje.«¹⁶*

Svoja prva leta je Marija preživela v Škofji Loki pri Kajbetovih. Ko so dr. Jamarja mobilizirali v vojsko, sta se z mamo iz Trbovelj preselili v Škofjo Loko. Katarina je s hčerko Marijo pri Kajbetovih živela v prvem nadstropju, z okni na vrt in razgledom proti Ljubljani, in postopoma se je življenje tudi pri Kajbetovih umirilo.

Tako Janez Kaiba piše: *»... Pri nas pa je vsak dan več življenja. Punčka je že kar velika. Katka pravi, da v Loki ni tako razvajenega in*

Katarina s hčerko Marijo.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

14 Jamar - Legat, *Kaibetova hiša*, str. 587–588.

15 Jamar - Legat, *Kaibetova hiša*, str. 588.

16 Jamar - Legat, *Kaibetova hiša*, str. 588–589.

razposajenega otroka. Povsod je je polno, najraje pa je pri Logarjevih, kjer jo najbolj cartajo. Prav nič ni izbirčna pri jedi. Vse je, tudi žgance, in po Katkinem ima zato tako napeta in rdeča lička kot vse Svetaduharice. Punčka že teka po Placu, lovi konje, pse, putke in golobe, vse, kar je na cesti.»¹⁷

Ko je dr. Jamar na fronti zbolel in bil sčasoma pripeljan v bolnico Leoninum v Ljubljani, so mu zdravniki dovolili, da je prihajal v Loko vsak drugi dan in ostajal po dva dni doma. Na *ganku* je bil nameščen ležalnik iz bambusovih palic, na katerem je običajno poležaval in Mariji pripovedoval zgodbe o konju Mišku, ki ga je nosil po Galiciji, ter o vranah, ki jih srečujejo na sprehodih v Vincarjih.

Kot zelo ljubljen otrok so Kajbetovi zanj imeli kar nekaj vzdevkov: *Punči*, *Cuki* in nekaj drugih. Janez pa piše: »*Pa sem zadnjič le slišal, ko se je Katka sklanjala nad otrokovo posteljo: 'Marija si! Reci Marija!' Otrok je ponavljal: 'Majeja! Majeja!' In pri tem je ostalo. Sedaj je naša punčka dobila novo ime: JEJA!*«¹⁸

»Ob vsaki priliki, ko je srečala novega človeka, je vedno in s ponosom povedala, da je Škofjeločanka. S ponosom in radostjo. Seveda pa je bila razpeta med Ljubljano in Škofjo Loko. Ponosna je bila na to,« se spominja Pavel Vindišar, učenc profesorice Jamar - Legatove na Učiteljskišči v Ljubljani.

Marija se je vedno rada spominjala otroštva, ki ga je preživela v Škofji Loki, obiskov in igranja s prijatelji na Placu. Ko sta z mamo prišli v Kajbetovo hišo, so ju ti zelo toplo in pristrčno sprejeli. Z mamo in očetom so veliko hodili na izlete. Vsak dan jih je po kosilu pot peljala mimo Kamnitnika in čez Gorajte k Sv. Duhu k Langerholčevim, kjer je živela družina njene mame Katke.

Tudi Kajbetova hiša je bila polna zanimivih stanovalcev. Tako je v drugem nadstropju živela gospa Emi Triller, upokojena poštna uradnica, ki jo je Marija obiskovala z očetom. Z velikimi očmi je opazovala lepe rožaste preproge, pisane blazine na zofi in naslanjačih ter snežno bele zavese na oknih. Izba tete Emi, kot jo je Marija klicala, ji je za vedno ostala v najlepšem spominu.

Jeja je imela poseben odnos do očeta. Tako piše v svojih Otroških spominih na Javorje: »*Očeta sem se le medlo spominjala. Vpoklicali so ga na fronto, ko mi je bilo komaj pol leta.*«¹⁹ Pa vendar je v njenih nadaljnjih pisanjih zaslediti topel in ljubeč odnos, ki se je z leti poglobljal, in v nadaljevanju piše: »*Oče je od jutra do večera poležaval na ganku na lesenem 'liegenštulu'. S prijateljicama iz hiše, Stanko in Anico, smo se podile okrog njega in mu pripovedovale o svojih doživljajih na Placu. Oče pa nam je razkazoval med stebri na stropu ganka tri lastovičja gnezda in čisto majhne ptičke v njih. Na koncu ganka pa je velik zelen pajek napravil prekrasno srebrno mrežo.*«²⁰

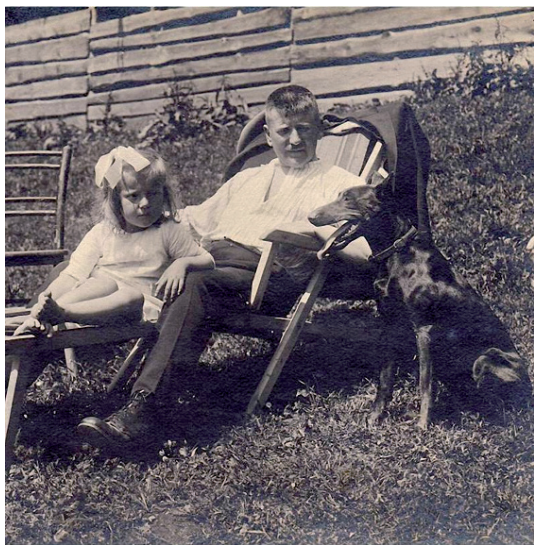
Leta 1914 sta se v Kajbetovo hišo priselila šivilja Tončka Višnerjeva in fotograf Avgust Blaznik, ki sta imela petletno hčerko Stanko. Marija se je z drobno

17 Jamar - Legat, 1914, str. 392.

18 Jamar - Legat, 1914, str. 395.

19 Jamar - Legat, Otroški spomini na Javorje, str. 187.

20 Jamar - Legat, Otroški spomini na Javorje, str. 188.

Mala Jeja z očetom, dr. Jamarjem.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Jeja in Irena Burdych.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

svetlolaso deklico spoprijateljila in pogostokrat sta se igrali v šivalnici ali fotografskem ateljeju. V družbo Stanke in Marije je pozneje prišla tudi Anica, hči Kajbetove pomočnice Micke. Stanka, Anica in Marija so tako postale neločljive prijateljice, ki so se igrale po travnikih, kopale na Skalcah in uganjale norčije na Placu.

Jeja se je kot dekletce spoprijateljila tudi s Homanovimi otroci, saj je bila njihova hiša v neposredni bližini Kajbetove. Z Marijo Kaiba je v Homanovi hiši obiskovala gospo Guldenpreinovo, ki je stanovala v drugem nadstropju. Marija jo v svojih spominih na Loko opisuje kot zelo staro ženičko, ki se je je nekoliko bala. Ko sta nekega dne prišli k njej na obisk je rekla: »Prav je, da si jo pripehljala, bo vsaj spoznala pravo coprnico!«²¹ Nato se Marija spominja, da je začela dvigovati roke, izgovarjati neke čudne besede in z nogami pritisniti neke čudne gumbe na tleh. Z velikimi očmi je Marija gledala, kako se je iz tal začela dvigovati svetla mizica, na kateri sta bila dva krožnika s kremnimi rezinami in orehovimi kifeljčki.

Vsako soboto pa je mala družba jedla »najboljši sladoled na svetu«.²² Jejin oče je njo, Stanko in Anico redno vodil na sladoled v Plantaričevo kavarano. Za belo marmornato mizo je družba iz visokih srebrnih kozarcev jedla karamelni sladoled.

21 Jamar - Legat, Prvi spomini na Loko, str. 151.

22 Jamar - Legat, Prvi spomini na Loko, str. 151.

Jamarji so prijateljevali tudi z družino Burdych in so na sprehodih večkrat zavili v današnjo Šolsko ulico, kjer so Burdychovi živeli in imeli lekarno. Marija se tako spominja brezskrbnih dni, ki jih je preživela na gosto poraščenem Burdychovem vrtu, ki je bil poln ribezovih jagod in gredic z debelimi rdečimi jagodami. Medtem ko so odrasli sedeli za veliko mizo v senci, so se otroci podili po vrtu, trgali ribez in jagode. »Čisto svobodni smo bili. Takrat sem prvič občutila, kako prijetno je, če te odrasli puste pri miru in se nihče ne razburja, če si strgaš nogavico ali opraskaš gole noge.«²³

Šolanje in delo Marije Jamar - Legat / Mojca Šifrer Bulovec

Marija Jamar je že v otroštvu znotraj svoje družine začela vsrkavati ljubezen do slovenstva in slovenskega jezika, ki se mu je skozi svoje učiteljsko in strokovno delo z vsem žarom posvečala vse življenje. Uveljavila se je kot srednješolska pedagoginja, avtorica, sodelavka in urednica pedagoških in slavističnih publikacij ter prevajalka iz francoske literature.

Osnovno šolo je obiskovala v Ljubljani. Leta 1933 je maturirala na ženski realni gimnaziji (današnja Gimnazija Poljane). Študij je nadaljevala na Univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani. Vpisala se je na študij francoskega jezika, primerjalne gramatike romanskega in latinskega jezika ter južnoslovanske književnosti. Iz francoskega jezika je diplomirala leta 1937, štiri leta kasneje pa še iz italijanskega jezika s književnostjo. Svoja študijska leta na univerzi je zaključila z diplomom iz slovenske književnosti (1944).²⁴

X) Splošna šola in posebna strokovna izobrazba (opredeljeno ali potrdilo s katerim se to ugotavlja) XI) Opis šole in naravnih stroškov sprema (svetodružna, odtisno sveranje kolim se to ugotavlja)	Gimnazija s slovensko italijansko razdelitvijo na ženski realni gimnaziji v Ljubljani Matematika generalno št. 23. avgusta 1933. Italijanska fakulteta univ. št. 10. oktobra 1937. »Italijanski« - romanski jeziki. Franc. jezik, generalno št. 10. oktobra 1937. »Italijanski« - romanski jeziki. Franc. jezik, generalno št. 10. oktobra 1937.
XII) Državni strokovni izpit (stroka, obseg pri katerem ga je položil, dan i apr. list, sprečevala in vspeh) XII) Državni strokovni izpit (stroka, saditve gde je položil, datum i broj učenja i ocena)	Državni diplomski izpit iz italijanskega jezika kot prvič posredna sprednja št. 1937. [F. 21.1873-55] Državni diplomski izpit iz italijanskega jezika s književnosti kot prvič posredna. - 7. avgusta 1937. št. 1937. št. 1937. št. 1937. [F. 21.1873-55]
XIII) Znanje jezika (po polovici ali samo v besedi) in druga posebnost znanja in spretnosti XIII) Znanje strani jezika (samo II. jeziki po polovici ali samo njene strani) i druga naravnost znanja i veštine	Francoski jezik, italijanski jezik Državni diplomski izpit iz slovenske književnosti kot prvič posredna sprednja št. 10. oktobra 1944. - Državni št. fakultetni diplom št. 26. št. 10. oktobra 1944.

Iz osebne mape Marije Jamar. (hrani: Arhiv Republike Slovenije)

23 Jamar - Legat, Prvi spomini na Loko, str. 151.

24 ARS-231-Ministrstvo za prosveto, personalne zadeve, škatla 16, spis št. 1271.

Med študijem so se Jamarjevi začeli odpirati novi svetovi. *»V tistih daljnih letih pred vojno, ... smo se dekleta na univerzi navduševale za žensko enakopravnost, za svobodno življenje, za nov svet. Ta svet je simbolizirala Marija Boršnik, ki si je med prvimi na Slovenskem izbojevala s svojo nadarjenostjo in vztrajnostjo enakopravno mesto med znanstveniki.«*²⁵

Po končanem študiju francoskega jezika je začela z iskanjem zaposlitve, zato se je leta 1937 vpisala v Društvo prosvetnih kandidatov v Ljubljani.

Prvo začasno zaposlitev je leta 1939 kot suplentka (v pomenu nadomeščanja) dobila na III. državni realni gimnaziji v Ljubljani. Leta 1942 je bila *»premeščena po službeni potrebi«* na II. meščansko realno gimnazijo v Ljubljani. Po 2. svetovni vojni so jo leta 1945 premestili v Mežico, na državno nižjo gimnazijo, kjer je opravljala službo profesorice – pripravnice. Že čez slab mesec so jo prestavili na državno nižjo gimnazijo v Stični. Sama se tega obdobja spominja takole: *»Učila sem na eni izmed mnogih novih gimnazij, v Stični, ki je bila takrat odtrgana od sveta, saj je bila železniška proga razrušena, hiše so bile zapuščene in zanemarjene, kajti ljudje so se komaj vračali iz izgnanstva, taborišč in iz partizanov. Gimnazijo so nastanili na marofu, kmetski hiši brez elektrike in vodovoda. Knjig sploh nismo imeli, komaj tablo in stare, obrabljene klopi. Otroci med vojno niso hodili v šole, zato smo jih morali učiti vsega, pisanje in branje, pa tudi ljubezni do lepe knjige in slovenskega jezika.«*²⁶

Marija Jamar Legat sedi na sredini, med svojimi učenci na učiteljišču v Ljubljani, 1962
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

25 Jamar - Legat, Spomini : Srečanja, str 322.

26 Jamar - Legat, Spomini : Srečanja, str. 322.

Na njeno prošnjo so jo leto kasneje premestili na državno nižjo gimnazijo v Škofjo Loko, kjer je poučevala do leta 1948, ko je odšla na Učiteljsiše v Ljubljani,²⁷ kjer je ostala do upokojitve.

Po koncu 2. svetovne vojne so se začela prizadevanja za vzpostavitev boljše šole. Na področju slavistike je bila gonilna sila teh prizadevanj Marija Boršnikova, inšpektorica za slovenski jezik. Okoli sebe je zbirala profesorje ljubljanskih in podeželskih šol, med njimi je bila tudi Marija Jamar. Skupaj so začeli pripravljati gradivo za nova slovenska berila. »*Na sestanke, kamor smo nekateri prihajali vsako soboto, po snegu in dežju, z džipi, peš, s kamioni, smo odlomke pregledovali, razpravljali o njih in jih skupno pripravljali za tisk. Tista prva berila so bila delo nešteti učiteljev in pedagogov*«, se spominja Marija Jamar. S sodelavci so pripravili slovenska berila za vse štiri razrede srednjih šol ter slovenski berili za 4. in 5. razred osnovne šole. S Frančkom Bohancem in Jankom Kosom je zbrala in uredila dela slovenske književnosti, od sopotnikov moderne do sodobne književnosti. Opombe k berilom za izobraževalne tečaje je pripravila skupaj s slovensko pesnico, prevajalko in publicistko Erno Muser.²⁸

Marija Jamar je menila, da je razvoj književnosti pogojen s socialnimi in kulturnimi razmerami naroda. »*To velja posebej za književnost za mladino. Vsaka družba je hotela imeti državljana z določenimi lastnostmi, da bi to družbo ohranjal. Zato je te lastnosti skušal razvijati predvsem z vzgojo otrok.*«²⁹ Verjetno se je prav zato s posebno vnemo lotila urejanja otroške književnosti. Bila je urednica mesečne revije *Mlada pota*, kjer so objavljali prvence srednješolskih piscev in pesnikov. Med njimi je bilo kar nekaj pozneje znanih literatov (Marjan Rožanc, Vladimir Kavčič, Veno Taufer in drugi). Na pomen ljudske pesmi za otroke je opozorila v pesniški zbirki Kristine Brenkove *Pojte, pojte drobne ptice, preženite vse meglice*. V zbirki spominov Franceta Bevka, objavljenih v knjigi *Zlata voda*, je opozorila na narodnostne in socialne krivice primorskih Slovencev, ki se zrcalijo skozi otroške oči. K zgodovinskemu romanu Ivana Tavčarja *Visoška kronika* je v spremni besedi opisala Tavčarjeve vzgibe za pisanje romana in zgodovinska ozadja omenjenega dela. Na svoji poklicni poti pa se je uveljavila tudi kot prevajalka iz francoske literature.

Mariji Jamar svojim učencem učne snovi ni podajala suhoparno. Želela je, da učenci slovenski jezik resnično razumejo in dojemajo z vsemi svojimi čutili. Zavzemala se je za uvajanje diafilma pri pouku slovenščine. »*V zadnjem času je film eno izmed najuspešnejših učnih pripomočkov tudi za pouk materinščine. Z njim najhitreje in tudi najuspešneje prestopimo stene razreda, preskočimo časovna razdobja in se preselimo v sredo življenja in dogajanja.*«³⁰

27 ARS-231-Ministrstvo za prosveto, personalne zadeve, škatla 16, spis št. 1271.

28 Jamar - Legat, Spomini : Srečanja, str. 322-323.

29 MJL, Začetki slovenske književnosti za mladino, str. 84.

30 Jamar, Diafilm in film pri pouku slovenščine, str. 177.

Kot pozorna opazovalka je vedela, da je učencem »... vsak predmet celota zase, ograjen z visokim zidom, ki ga ob isti osnovi pri drugem predmetu ne znajo prestopiti. Profesorji pa smo prav tako preveč zamaknjeni v svoj predmet in se ne znamo okoriščati z znanjem, ki so ga učenci došli že pri drugem predmetu.« Zato se je navduševala za interdisciplinarni način dela, ki ga je predstavila na primeru literarno-zgodovinske ekskurzije v Škofjo Loko³¹ (leta 1961). Njen učenec Pavel Vindišar se spominja: »Jamarjeva je skoraj vsako leto svoj razred, peljala na Tavčarjevo domačijo. Tam smo imeli eno ali dve šolski uri. Vedno je izbrala lep dan. Od železniške postaje v Škofji Loki smo šli peš, je bilo nekoliko daleč, ampak kako se je ona pripravila na te šolske ure, s kasnim žarom, postala je mnogo mlajša, tako da si skoraj upam reči, da smo vsi njeni dijaki o Tavčarju vedeli več kot dijaki drugih šol po Sloveniji. Z enakim žarom je govorila še o Prežihovem Vorancu«.

Pavel Vindišar je še povedal: »Jamarjeva nas je pri sedemnajstih, osemnajstih letih začela obravnavati kot odrasle, sebi enake osebe. Ko pa smo imeli že svoje službe, je vztrajala, da jo tikamo, kar je bilo meni zelo težko. Ona je v svojih učencih našla družino, saj ni imela svojih otrok. Moji spomini nanjo so prijetni, nobenih travm. Mislim, da nas je predvsem ona naučila, da je potrebno delati, spoštovati druge, biti pošten, da bomo za svoje delo slabo plačani, a bomo kljub temu preživeli.«

Leta 1973 so se v jugoslovanskem prostoru začela prizadevanja za uveljavitev skupnih jeder jugoslovanske književnosti. V učnih načrtih naj bi bilo vsakemu narodu namenjeno toliko prostora, kot ga v odstotkih predstavlja posamezen narod glede na število prebivalstva v celotni Jugoslaviji. Zato je Marija Jamar - Legat skupna jedra ostro zavrnila, saj bi to pomenilo konec slovenstva. Med srečanji s svojimi učenci je dejala: »Pa ja ne boste dopustili, da bodo naši vnuki in pravnuki slišali o velikanih slovenske književnosti natančno toliko kot o Vuku Karadžiću ali Petru Njegošu. Za Prešerna pa ne bo časa ne v gimnazijah in osnovnih šolah!« Ko smo si Slovenci priborili lastno državo, si je izjemno oddahnila, se spominja Pavel Vindišar. S samostojno Slovenijo je odgnala hude strahove za prihodnost slovenskega jezika. »Sedaj se bom lažje poslovila od tega sveta,« je dejala.

Marija Jamar - Legat je bila celo življenje zaprisežena Škofjeločanka. Konec tedna se je iz Ljubljane vračala domov na »loški Plac«, v Kajbetovo hišo. »Moj edini, resnični dom, pri Kajbetu v Loki, me vedno čaka, dviga in mi pomaga. Čeprav je hiša v mojem času doživela nemško okupacijo, nacionalizacijo po vojni, prodajo posameznih delov, je vendar ostala moj edini pravi dom.«³²

Tu pa ni imela samo svojega doma, tu je imela tudi prijatelje. »Veliko lepih nedelj sem preživela na sotočju Sore, kjer smo se srečevali,« se spominja gospa

31 Jamar, Literarnozgodovinska ekskurzija v Škofjo Loko, str. 131.

32 Jamar - Legat, 1914, str. 385.

Majda Hude. »To je bila zelo fina in različna družba, tako po starosti kakor po poklicih. Marica Goljar je recitirala, pod česnjo ob vodi ali pred hišo (danes Sorška 13). Gospe so običajno kaj spekle, saj je bila gospa Deli slaščičarka. Prihajal je gospod Goljar z ženo 'Pepetovo' Marico, moja teta Ivica, Jelo Janežič, ki je bil ortopedagog v Loki in njegova žena Deli Homanova, ki je bila domačinka, gospa Stanka Blaznik in gospod Kraševce, teta Danica Karlin, ki je bila učiteljica, in Minka Kalanova. Pozimi pa smo se gospod Janez in gospa Marija Jamar - Legat ter profesor Planina običajno dobivali pri Plantaričevih v jedilnici. Bilo nas je sicer nekoliko manj kakor poleti na Sotočju.«

Jeja Jamar - Legat se je rada družila tudi z gospo Marjeto Mohorič Peternelj, ki je v Kajbetovi hiši kupila stanovanje. »V petkih sta prišla gospa Jeja s kužkom Žižo in gospod Planina, ki je imel tudi sobo v Kajbetovi hiši, k nam na obisk. Ob sobotah smo se dobivali pri Plantaričevih, pri Homanu ali pri Kroni za mizo za pečjo. Jeja je zelo rada pripovedovala o svoji mami, ki je prišla od Sv. Duha služiti v Kajbetovo hišo. Jeja je bila zavedna Slovenka, kakršnih danes ni več.«

Očarana nad Škofjo Loko in njeno zgodovino se je Marija Jamar - Legat kmalu pridružila Muzejskemu društvu, vpisana je med njegove ustanovne in častne člane. Četrto stoletja je lektorirala prispevke in bila članica uredniškega odbora. »*Natančno sem prebirala članke in tako spoznavala našo bogato zgodovino.*« Ni pa ostala samo pri prebiranju člankov, saj je napisala in v Loških razgledih objavila kar štiriindvajset prispevkov. Ustavimo se le pri nekaterih. Kot dolgoletno učiteljico jo je zanimala zgodovina loškega šolstva. V petih prispevkih je raziskovala razvoj šolstva, od njegovih začetkov do leta 1940. Literarno zgodovino na Loškem je delno osvetlila v prispevku *Literarna zgodovina freisinške Loke in Literarna dela pisatelja Perka*. Objavila je tudi spomine na slikarja Gvidona Birolla. Njeni literarni prispevki v Loških razgledih opisujejo življenje loških meščanov in kmetov iz okoliških vasi, od 16. do začetka 20. stoletja. V njih na nevsiljiv, poveden način predstavi način življenja tako kmeta kot meščana, ujetega v zgodovinske dogodke opisanega časa. Srečamo se z njihovimi padci in vzponi, s strahovi in z vero v boljše in pravičnejše čase. Čustveno in polni upanja so opisani dogodki povezani z vprašanjem slovenskega naroda, slovenskega jezika in želja po osvoboditvi slovenskega človeka izpod tujega jarma.

Vse te pripovedi so leta 1998 izšle v knjigi Jeje Jamar - Legat: *Kajbetova hiša na škofjeloškem Placu : 1511–1914*. Za izjemno leposlovno, dokumentarno in domoznansko delo je Občina Škofja Loka avtorico nagradila z občinskim priznanjem Srebrni grb Občine Škofja Loka.

Avtorica je s tem zgodovinsko-literarnim delom postavila spomenik Škofji Loki in njenim ljudem, sama pa se je nehote za večno zapisala v spomin Ločanom.

Marija Jamar - Legat na loškem Placu pred Kajbetovo hišo.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

Njena najpogostejša potovanja so jo vodila iz Ljubljane v Škofjo Loko. Vsak teden, v soboto zjutraj, se je s svojim avtom pripeljala v Škofjo Loko, nato pa jo je pot ob nedeljah vodila nazaj v Ljubljano, kjer je študirala in potem dolga leta učila na ljubljanskem učiteljskišču.

Poleg tega se je Jeja kot članica Muzejskega društva Škofja Loka zelo rada udeleževala društvenih izletov. Spominja se: *»Profesor Planina je organiziral za vsako soboto poseben izlet. Povabil je svoje in naše prijateljice: gospe Homanovo Delči, Kržajušovo Minko, Pepetovo Marico in Buhpintarjevo Minko. Vsako soboto sem po dve peljala na izlet. Seveda pa se je vedno peljala z nami moja mala pudlica Žiža, ki je ponosno sedela v profesorjevem naročju. Vozili smo se na Bled, v Bohinj, še raje pa v Zali Log, Javorje, na Katarino in še in še. Profesor je razlagal, dekleta so bila zadovoljna, jaz*

pa čez vse ponosna, da tako zaupajo mojim šoferskim sposobnostim.«³³

Poleg teh manjših izletov pa je rada potovala tudi z ostalimi člani Muzejskega društva, ki so letno organizirali izlete na Primorsko, Koroško, v Beneško Slovenijo, v Hrvaško Zagorje in Italijo.

Jamarjeva Jeja je zelo rada potovala in spoznavala našo domovino, širšo okolico in bolj oddaljene dežele. Ob potovanjih si je skrbno beležila zgodovino kraja in kulturne znamenitosti ter jih natančno fotografsko dokumentirala. Dopustovala je večinoma v obmorskih krajih, v Zadru, na otokih Rab, Pag, Hvar in drugih, pot pa jo je vodila tudi po avstrijskih, italijanskih in francoskih deželah.

Obiskala je mnoge kraje, spoznavala zanimive ljudi in se navdihovala nad kulturo in zgodovino tujih dežel. Pa vendar, ne glede na to, kam jo je pot vodila, se je vedno vračala nazaj, v Škofjo Loko, kjer je preživela svoja otroška leta in od tedaj ostala za vedno povezana z našim mestom.

33 Lebar, *Bibliografija profesorja Franceta Planine : 1901–1992*, str. 21–22.

Marija Jamar - Legat na poti, Grossglockner, 1969.
(hrani: Loški muzej Škofja Loka)

VIRI:

Arhivski viri:

ARS-231-Ministrstvo za prosveto, personalne zadeve, škatla 16, spis št. 1271.

Časopisni viri:

Jugoslavija, 4. Leto, št. 100., Ljubljana, četrtek 28. 4. 1921, str. 1.

Tabor, št. 220., Maribor, petek 30. 9. 1921, str. 1.

Tedenske slike, priloga *Domovini*, leto VII., št. 53, Ljubljana, 31. 12. 1931, str. 1.

Ustni viri:

Pavel Vindišar, Ljubljana, pogovor 23. 10. 2014.

Majda Hude, Škofja Loka, pogovor 22. 10. 2014.

Marjeta Mohorič Peternelj, Škofja Loka.

Spletna stran:

http://sistory.eu/TEI_publicacije/razstave/Kranjska_v_prvem letu_velike_vojne/ch16.html.

LITERATURA:

- Enciklopedija Slovenije*, zv. 12., (geslo – Sodišče). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998.
- Hafner, Pavle: Stare loške gostilne v zgodovinskem mestnem jedru. V: *Loški razgledi* 30, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1983, str. 103, 110.
- Jamar, Marija: Diafilm in film pri pouku slovenščine. V: *Jezik in slovstvo* 7, št. 6, Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, 1961/62, str. 177.
- Jamar, Marija: Literarnozgodovinska ekskurzija v Škofjo Loko. V: *Jezik in slovstvo* 6, št. 4, Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, 1960/61, str. 131.
- Jamar - Legat, Jeja: Otroški spomini na Javorje. V: *Loški razgledi* 49, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2002, str. 187–188.
- Jamar - Legat, Jeja: Prvi spomini na Loko. V: *Loški razgledi* 48, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2001, str. 151.
- Jamar - Legat, Jeja: Srečanja. V: *Jezik in slovstvo* 28, št. 7/8, Ljubljana : Slavistično društvo Slovenije, 1983, str. 322–323.
- Jamar - Legat, Jeja: 1914. V: *Loški razgledi* 46, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1999, str. 385, 392, 395.
- Jamar - Legat, Marija: *Kaibetova hiša na škojfeloškem Placu : 1511–1914*. Ljubljana : Sanjska knjiga, 1998.
- Jamar - Legat, Marija: Začetki slovenske književnosti za mladino. V: *Otrok in knjiga* 3, št. 4, Maribor : Mariborska knjižnica : Pedagoška fakulteta ; Ljubljana : Pionirska knjižnica, enota Knjižnice Oton Župančič, 1976, str. 84.
- Lebar, Marija (ur.): *Bibliografija profesorja Franceta Planine : 1901–1992*. Škofja Loka : Knjižnica Ivana Tavčarja, 2001, str. 21–22.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki II*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1984.